

آموزه‌های فقهی، اخلاقی و سیاسی نهج‌البلاغه در بیان ابعاد امنیت (با تأکید بر ابنیه دارالمنفعه)

چکیده

نهج‌البلاغه، به حق، فراتر از سخن انسان و فروتر از سخن خدا معرفی می‌شود. تنوع موضوعات نهج‌البلاغه اعجاب‌برانگیز است، معارف بلند توحیدی، ارزش‌های والای الهی، پند و اندرز و موعظه، بیان و تحلیل حوادث سیاسی و اجتماعی، دستور کار حکمرانان و توبیخ آنها از جمله مطالب نهج‌البلاغه است. حق امنیت و مصونیت، پس از حق حیات، در صدر فهرست حقوق انسان‌ها قرار می‌گیرد و متون دینی در ابعاد مختلف آن را به رسمیت شناخته و برای تحقق آن ضمانت‌های اجرایی تعیین نموده‌اند. در پژوهش حاضر، نخست به تبیین مفهوم فقه سیاسی و موضوعات و اهداف آن پرداخته شده، سپس مسئله امنیت و ابعادش که یکی از مصادیق و گزاره‌های فقه سیاسی می‌باشد و ابنیه دارالمنفعه، از منظر نهج‌البلاغه، با روش توصیفی-تحلیلی و به شیوه مطالعات کتابخانه‌ای و فیش‌برداری مورد تحقیق و پژوهش قرار گرفته است. هدف، معرفی و شناساندن موهبت الهی امنیت و ارائه تصویری روشن از آن با راهکارهای موثر در تحقق و تحکیم و نهادینه کردن امنیت در عرصه‌های مختلف زندگی بشر، با استناد به آموزه‌های فقهی سیاسی نهج‌البلاغه است.

اهداف پژوهش:

۱. تبیین فقه سیاسی و موضوعات و اهداف آن.
۲. بررسی آموزه‌های اخلاقی، فقهی، اخلاقی و سیاسی نهج‌البلاغه درباره امنیت با تأکید بر دارالمنفعه.

سؤالات پژوهش:

۱. فقه سیاسی دربردارنده چه اهداف و موضوعاتی با محوریت امنیت است؟
۲. در نهج‌البلاغه به چه مفاهیمی درخصوص امنیت پرداخته شده است؟

واژگان کلیدی: نهج‌البلاغه، خانواده، امنیت.

اسلام، مکتبی است که برخلاف مکتبهای غیر توحیدی، در تمام شئون فردی و اجتماعی، مادی و معنوی، فرهنگی و سیاسی، نظامی و اقتصادی، دخالت و نظارت دارد و از هیچ نکته، ولو بسیار ناچیز که در تربیت انسان و جامعه و پیشرفت مادی و معنوی نقش دارد، فروگذار ننموده است و موانع و مشکلات سر راه تکامل را در اجتماع و فرد گوشزد نموده و به رفع آنها کوشیده است. حق زندگی یکی از حقوق فطری و بنیادین بشر است که در اسلام به شدت مورد عنایت قرار گرفته است. حق امنیت و مصونیت پس از حق حیات، در صدر فهرست حقوق انسان‌ها قرار می‌گیرد. این حق بنیان همه آزادی‌های بشر است و با از بین رفتن آن آزادی در هیچ بعدی از ابعاد آن معنا و مفهوم نخواهد داشت. محوری‌ترین نیاز آدمی نیاز به امنیت است. ادامه حیات زمانی میسر خواهد بود که سایه امنیت بر سر انسان گسترانیده شود و هیچ تجاوز و تهدیدی، عرصه زندگی را بر او تنگ ننماید. اسلام دینی سیاسی اجتماعی است که دستورهایش به عبادات شرعی و سعادت فردی و اخروی منحصر نیست، بلکه بسیاری از احکام آن با اداره جامعه و تنظیم اجتماع ارتباط دارد. هر نظام سیاسی، مهمترین و اساسی‌ترین وظیفه خویش را ایجاد، حفظ و ارتقای امنیت می‌داند و با هرگونه تهدید که امنیت را به مخاطره اندازد، مقابله می‌کند. چنانچه نظام‌ها قادر به تحقق این مهم نباشند، تحقق اهداف دیگر برایشان میسر نمی‌شود. لذا بررسی مقوله امنیت در هر نظام سیاسی در سرلوحه اهداف آن نظام قرار دارد. از آنجا که اسلام به انسان و سعادت او اهمیت می‌دهد، به این مقوله بیشتر از سایر مکاتب توجه نشان داده و به‌عنوان تکلیفی الهی کارگزاران نظام سیاسی را موظف به ایجاد آن نموده است. نهج البلاغه یکی از آثاری است که به صورت مفصل به مبانی اخلاقی، سیاسی و فقهی امنیت در جامعه پرداخته است. از سوی دیگر بناهای دارالمنفعه یکی از اقدامات حکام اسلامی در راستای حمایت از افراد جامعه است بنابراین در پژوهش حاضر به این موضوع پرداخته می‌شود.

درخصوص این موضوع تاکنون پژوهش مستقلی به رشته تحریر در نیامده است. با این حال آثاری به بررسی موضوع امنیت در نهج‌البلاغه پرداخته‌اند. اکبری معلم (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان «سیمای امنیت در نهج‌البلاغه» به بررسی ابعاد مختلف مفهوم امنیت در نهج‌البلاغه پرداخته است. احمدی زاده و حسنی فر (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «جایگاه امنیت در حکومت مطلوب دینی با تکیه بر برنامه ۵۳ نهج‌البلاغه» به بررسی بعد سیاسی مفهوم امنیت در نهج‌البلاغه پرداخته‌اند. نظری (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی مؤلفه‌های امنیت در نهج‌البلاغه براساس استراتژی نظریه‌پردازی داده بنیاد» نویسنده با بررسی دقیق مصادیق امنیت در نهج‌البلاغه به گسترده‌ی کاربرد این مفهوم در نهج‌البلاغه اشاره کرد است. با این حال در آثار یاد شده اشاره‌ای به ابنیه دارالمنفعه نشده است لذا در این پژوهش که به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای انجام شده به این موضوع پرداخته می‌شود.

نتیجه‌گیری

فقه سیاسی به لحاظ ساز و کار و عملکرد با ارائه الگوهای دینی کارآمد و با توجه به شرایط اجتماعی سیاسی هر عصر، درصدد ترسیم جامعه سیاسی و مدنی اسلام است که در آن امنیت با همه ابعادش مورد توجه و امعان نظر واقع شده است زیرا مهمترین نیاز هر جامعه برای دوام و بقا، امنیت و احساس آسودگی خاطر از هرگونه تعرض می‌باشد. تامین و پاسخ به نیازهای اجتماعی سیاسی انسان، ضرورت وجود حکومت را که یکی از مصادیق فقه سیاسی است به

اثبات میرساند. با توسعه روابط اجتماعی گسترده، مفهوم امنیت که از مهم ترین دلایل تشکیل حکومت‌ها در طول تاریخ بوده است وسیع تر شده و حکومت‌ها موظف اند این نیاز ضروری جوامع بشری را مورد اهتمام و توجه ویژه قرار دهند. اندیشه‌های ناب سیاسی اجتماعی امیرالمومنین (ع) در نهج البلاغه پیرامون مسئله امنیت و ابعاد آن می‌تواند به عنوان منبعی سرشار و غنی در زمینه اهداف، خط‌مشی‌ها و رویکردهای سیاسی، الهام بخش همه جوامع بشری و حاکمان سیاسی هر عصر و زمان باشد. در سایه سار حکومت و تشکیلات حکومتی است که می‌توان به امنیت و ابعاد مختلف آن دسترسی پیدا کرد. اصولا اسلام هر نوع ایجاد و حشت و هراس در دل انسان‌هایی را که مرتکب خلافی نشده‌اند ظلم و تجاوزی بس بزرگ تلقی می‌کند و آنرا از جرائم می‌شمارد. عوامل تحقق امنیت عبارتند از: الف - اجرا و تعمیم عدالت و قانون بطور یکسان و نفی هر گونه تبعیض در جامعه؛ ب- مبارزه با عوامل تجاوز و مهار عوامل تعرض و پیشگیری‌های لازم برای ریشه‌کنی زمینه‌های تعدی و تعرض؛ ج- آشنا کردن مردم با حقوق خود و دیگران و دادن آگاهی و بصیرت در جهت احترام به حقوق دیگران؛ د- توجه دادن به ارزشهای اخلاقی و باورهای دینی بعنوان ضمانت اجرایی‌های نیرومند معنوی؛ ه- توجه به ضمانت اجرایی قانونی برای کیفر متجاوزین به حقوق مردم؛ همه ابعاد امنیت باید در یک مجموعه هماهنگ و منظم پیگیری شود، در صورت عدم ارتباط منطقی میان آنها، ناهمگونی و ناهماهنگی‌هایی ایجاد می‌شود که جامعه را دچار بحران ناامنی خواهد کرد، زیرا الگوی مدیریت امنیت، تجزیه بردار نیست و هموار کردن طرق گوناگون امنیت وظیفه حاکمان و زمامداران جامعه اسلامی است. ارزشها و آرمان‌هایی که نظام سیاسی اسلام را از دیگر نظام‌های سیاسی متمایز می‌سازد عبارتند از: الف- شاخصه اسلامی بودن نظام سیاسی بر مبنای ایمان به خدا، اعتقاد به اصل امامت و ولایت برای پیمودن مسیر سعادت و تعالی؛ ب- نظام سیاسی اسلام به حفظ کرامت، حقوق و آزادی‌های انسان ارزش قائل است و بیعت مردمی و اتکاء به آراء عمومی را سر لوحه‌ی اهداف خود قرار داده است؛ ج- توجه به استقلال و وحدت و همبستگی امت اسلامی راز برتری نظام سیاسی اسلام است. در کنار ایجاد امکانات عادلانه و توسعه رفاه عمومی که از مختصات و ارزش‌های مورد توجه نظام سیاسی اسلام است به نظام با ارزش خانواده و حفظ بنیان آن و مبارزه با ظلم و حمایت از مظلومان و ستم‌دیدگان توجه ویژه دارد در حالیکه هیچ یک از موارد فوق در نظام‌های سیاسی غیردینی مورد توجه نیست. امام علی (ع) در حکومت کوتاه، اما حکیمانه و عدالت خواهانه‌شان به دنبال ایجاد و برقراری امنیت همه جانبه بودند. امنیت معنوی و فرهنگی را با برپایی جامعه واقعی دینی و پیاده کردن اسلام حقیقی که خود مایه امنیت اساسی است معنا بخشید. توجه به پیوند عمیق وجوه مختلف امنیت و تأثیرگذاری هر یک بر دیگری، از نکات قابل توجه در عملکرد و فرمایشات آن حضرت است. امیرالمومنین علی (ع) امنیت را فقط برای مناطق تحت حکومت خود نمی‌خواهد، بلکه او به صلح جهانی می‌اندیشد و امنیت را برای همگان خواهان است.

منابع:

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

- ابن ابی الحدید، عزالدین عبدالحمید بن هبه ا... . (۱۳۷۸). شرح نهج البلاغه، به تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، الطبعة الأولى، دار احیاء الکتب العربیة، مصر.
- ابوالحسن، احمد بن فارس. (ق ۱۴۰۴). معجم مقاییس اللغة، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- ابوالحمد، عبدالحمید. (بی تا). مبانی سیاست، چاپ سوم، تهران: انتشارات توس.
- ابی یعلی، محمد بن الحسین الفراء - ماوردی، ابی الحسن علی بن محمد بن حبیب البصری البغدادی. (۱۴۰۶). الاحکام السلطانیة و الولايات الدینیة، قم: مکتب الاعلام اسلامی.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۱). مفاتیح الحیاه، چاپ دوم، قم: مرکز نشر اسراء.
- حر عاملی، محمد بن الحسن. (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، قم، موسسه آل البیت.
- حلی، محمد بن حسن بن یوسف، (فخرالمحقق). (۱۳۷۸). ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد، قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۳۰). لغت نامه، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد بن مفضل. (۱۴۰۴ق). المفردات فی غریب القرآن، چاپ دوم، قم: دفتر نشر کتاب.
- زبیدی واسطی، سید محمد مرتضی. (۱۴۱۴ق). تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت: دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع.
- سیوری، مقداد بن عبدالله. (۱۴۰۳ق). نضد القواعد الفقهیة علی مذهب الامامیه، قم، انتشارات کتابخانه آیت ا... مرعشی.
- شاه امیری، زهره و همکاران. (۱۳۹۴). «مطالعه تطبیقی معماری بزار وکیل شیراز با بازار معاصر خیابان زند»، اولین همایش ملی معماری ایرانی.
- شایسته فر، مهناز؛ خالقی زاده، سعید. (۱۳۹۴). «تحلیل زیباشناختی نقوش تزئینی سردر کاروانسرای گنجعلی خان»، فصلنامه مدیریت گردشگری، ش ۲۹، صص ۹۵-۱۲۲.
- طوسی، محمد بن حسن. (۱۴۰۹). التبیان فی تفسیر القرآن، تحقیق و تصحیح احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت: دارالحیاء التراث العربی.
- عاملی، شهید اول، محمد بن مکی. (بی تا). القواعد و الفوائد، قم: کتابفروشی مفید.
- عاملی، شهید ثانی، حسن بن زین الدین. (۱۳۷۴). معالم الدین و ملاذالمجتهدین، مترجم علی شیروانی، قم: انتشارات دارالفکر.

- علامه حلی، حسن بن یوسف. (۱۴۱۳ق). مختلف الشیعۃ فی احکام الشریعه، چاپ دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- علامه طباطبایی، محمد حسین. (۱۳۹۰). برگزیده تفسیر المیزان، برگزیننده عبدالصمد اسلامی، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، تبریز: انتشارات احرار.
- علامه جعفری، محمد تقی. (۱۳۵۸). ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، چاپخانه حیدری.
- عمید زنجانی، عباسعلی. (۱۳۷۵). مبانی اندیشه اسلامی، تهران، سازمان انتشارات پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی تهران.
- عمید زنجانی، عباسعلی. (۱۳۷۹). فقه سیاسی، جلد ۱، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- عنایت، حمید. (۱۳۶۲). اندیشه‌های سیاسی در اسلام، ترجمه بهالالدین خرمشاهی، تهران: شرکت سهامی انتشارخوارزمی.
- فراهیدی، خلیل بن احمد. (۱۴۱۰ق). العین، چاپ دوم، قم: نشر هجرت.
- فیومی، احمد بن محمد. (۱۹۸۷م). المصباح المنیر، بیروت: مکتبه لبنان.
- قاسمی، محمدحسن. (۱۳۹۷). فقه و نهج البلاغه، مشهد: دانشگاه علوم رضوی.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۷۹). مشهد: شرکت نشر.
- گرجی، ابوالقاسم. (۱۳۸۴). تاریخ فقه و فقها، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی.
- لکزائی، نجف. (۱۳۸۸). «طرح‌نامه فقه سیاسی»، مجله علوم سیاسی - شماره ۲۴.
- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی. (۱۴۰۴ق). بحارالانوار، جلد ۱۰۲، بیروت: موسسه الوفا.
- محمدی، روح‌الامین. (۱۳۸۲). قواعدفقه سیاسی، قم: بوستان کتاب.
- مدنی، سید جلال. (بی‌تا). مبانی و کلیات علوم سیاسی، قم: چاپ اسلامیه.
- معین، محمد. (۱۳۷۱). فرهنگ فارسی معین، چاپ هشتم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- مکارم شیرازی، ناصر و جمعی از نویسندگان. (۱۳۷۰). تفسیر نمونه، چاپ هشتم، قم: ناشر دارالکتب الاسلامیه.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۹). پیام امام امیرالمومنین، شرح تازه و جامعی بر نهج البلاغه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- موسوی بجنوردی، سید محمد. (۱۳۸۵). قواعد فقهیه، تهران: مجمع علمی فرهنگی مجد.
- موسوی خمینی، سید روح الله. (۱۳۶۲). صحیفه نور، تهران: مرکز مدارک فرهنگ انقلاب اسلامی.